

1983-01-30

Sammanfattning av inlägg vid Nordiska Dataunionens rättspolitiska seminarium den 31 jan - 1 febr 1983.

av Tomas Ohlin

Titeln för detta seminarium är särdeles väl tillämplig för den kommunikationsform som plägar kallas teledata (i engelsktalande länder viewdata, i amerikansktalande länder videotex). Ett av de viktigaste kännetecknen för teledata är nämligen att den lånar sig väl för "det fria ordet och den fria kommunikationen". Man kan dra denna slutsats om man betänker att teledata knappast a priori berörs av några verkliga existerande maktcentra, som kan känna sig hotade av de nya möjligheterna. Det är visserligen sant att framför allt aktiviteter från olika nationella teleadministrationer antyder en monopolistisk strävan, en vilja att lägga under sig viktiga delar av de nya smalbandssystemen. Men på någon sikt har vi anledning förmoda att decentraliseringen ändå kommer att dominera i dessa system, och att inflytandet över dem kommer att vara delat mellan många parter. Därmed blir denna teknik en utomordentlig möjlighet för oss som tror på demokrati via fri kommunikation.

Vad kännetecknar då teledata - som kan vara grund för denna inställning?

Teledata är ett sätt att kommunicera, med enkla datatekniska hjälpmedel. Det kännetecknas av schabloner som "människovänlig sökteknik", "in- och utmatning i färg", användning av "billiga" terminaler och datorer m.m. Inget av dessa kännetecken är tillräckligt skarpt och väldefinierbart för att kunna ligga till grund för någon mer omfattande lagreglering.

Det tydligaste försöket att omfatta teledata med restriktioner av rättslig art har - internationellt sett - gjorts i Sverige under 1980-81. En politisk majoritet (av socialdemokrater och centerpartister) lade då i den statliga Informationsteknologiutredningen förslag till förbud för att sända kommersiella teledatabudskap till och från allmänheten. Förslaget byggde naturligtvis på förmodandet att det praktiskt skulle vara möjligt att i verkligheten genomföra en sådan reglering. Många tvivel på detta märktes redan då. Den tid som gått sedan dess har inte reducerat dessa tvivel. Det så kallade förslaget till reklamförbud har heller inte tagits upp. Man har från regeringshåll nöjt sig med att hänvisa frågan till den svenska nya Massmediekommittén. Den har hittills låtit saken bli liggande. Det är begripligt.

Ett sådant förslag om begränsning av vissa klasser av telemeddelanden på allmänt tillgängliga nät, är fullt jämförbart med tanken att t.ex. förbjuda utländska bilar på vägnätet. Det skulle kräva en utomordentligt väl fungerande datapolis, nära liknande Orwells 1984. Det är svårt att tro att detta skulle accepteras i en nordisk demokrati.

Det är i stället naturligt att betrakta teledata som en fritt tillgänglig kommunikationsform bland många andra. De rättsliga förhållanden som kan tillämpas på denna form, kan väntas likna skärningen mellan vad som är giltigt för allmän telefoni, sändande av brev, och publicering i tidskrift. Detta innebär få regleringar.

En rättslig komplikation i teledata följer av att denna form för kommunikation kombinerar envägs- och tvåvägskontakt. Rättsregler som är giltiga för envägs massmedier, som textersänd radio och TV, kan inte utan vidare tillämpas för teledata. Rättsregler som gäller för allmän telefoni är inte heller entydigt naturliga för teledata. Man kan dock våga gissningen att teledata på sikt i de flesta rättsliga sammanhang snarare kommer att betraktas som en form av telefoni än som masskommunikation.

Därav kan följa gränsproblem. Hur ska man t ex se på vad som i Sverige kallas meddelar~~lag~~ - rätten att till företrädare för t ex massmedier av typ dagstidningar ostraffat kunna yppa sekret information? Kan den tillämpas när eller om tidningarna använder sig av teledata både för inmatning till redaktionerna och till distribution? Tanken har framkastats att detta skulle kunna liknas vid angiveri per telefon.

Hur ska man se på upphovsrätten i teledata? Möjligheterna att med vanliga kopiatorer duplicera pappershandlingar av olika slag har redan ställt till med betydande upphovsrättsliga problem. Dessa ting ter sig som krusningar på vattenytan i förhållande till vad som är möjligt med teledata, och med liknande teknik. Möjlighet till omedelbar kopiering och vidsträckt distribution av kreativa alster av olika slag reser frågor av typen: kan man över huvud taget längre ta betalt per original? Om upphovsrätt för "dataverk" inte kan garanteras i informationssamhället, hur går det då med incitamentet till att vara kreativ överhuvud taget? Allt är kopierat ...

Ämnar vi då i ett samhälle utan tradition, ett samhälle som bara lever i nuet?

Dessa och andra rättsliga frågor dyker upp inför den expansion av teledata som allmänt väntas. Hur fort kan denna expansion komma?

Den integration som kännetecknar datautvecklingen i stort - allt fler system berör varandra, alla är de uppbyggda av mer eller mindre samverkande mikrokretsar - omfattar också teledata. I själva verket kan man vänta att teledata efter en tid i stort sett kommer att upphöra som "egen" kommunikationsform, om det nu någonsin varit en sådan. Teledata är närmast en kontaktyta, ett sätt för vanliga icke-expertter att kunna komma i kontakt med datasystem.

Redan finns många hybridformer, t ex "teledata" utan färg, "teledata" överförd med högre hastighet än den standardiserade, "teledata" med generell databasåtkomst m m. Begreppet är alltså redan utan teknisk stringens.

H
-skydd

Teledatas dialogform är redan från början relativt. Det är svårt att skarpt skilja mellan "envägs" och "tvävägs" kommunikation. Även envägssystem som t ex etersäro TV omfattar ju ett visst inflytande från tittaren - hon kan ju både byta kanal och stänga av apparaten. Text-TV utvidgar detta "inflytande", man kan här välja mellan några hundra alternativ.

I teledata är alternativen oändligt många - men kunskapen om vad man kan välja mellan ställer också allt högre krav på användaren av mediet. Redan i dag (i början av 1983) är det svårt att hålla överblick över vad som erbjuds i t ex Prestel, det engelska allmänna teledatasystemet. Där finns nu närmare 250 000 sidor information, och en lång rad interaktiva tjänster där användaren själv deltar med ett visst mått av initiativ.

Antalet olika typer av teledataterminaler ökar för var månad, samtidigt som priserna på dem sjunker. Persondatorerna kommer snart att som standard vara utrustade med någon form av teledatasnitt, och då kunna användas på telenäten. Allt fler "vanliga" dataterminaler kan också användas för att komma åt teledatabaser, om ock med presentation i svartvitt och på bara vänstra halvan av skärmen.

Dagens dedikerade teledatabaser görs nu tillgängliga för större system. Man ska kunna kopplas in i teledata på många olika sätt. Programvaror för s k "gateways" mellan teledatasystem och andra datasystem aktualiseras intensivt.

I och med denna utveckling närmar sig alltså teledata till andra och kanske mer konventionella datasystem. Detta har fördelar, men också nackdelar. Teledatas särart suddas ut, och det tenderar att bli alltmer tekniskt till sitt innehåll. Användarvänligheten kommer i farozonen.

När teledata blir ett allmänt tillgängligt sätt att ge och få information, ställs allt högre krav på överblickbarhet och enkelhet i systemet. Här är vi bara i början av utvecklingen ännu. Många frågor i balansen mellan schablon, enkelhet, flexibilitet och effektivitet återstår att lösa.

Blir teledata ett medium för kontoret eller för hemmet? Det blir båda. Men det kan ta tid, på kontoret har teledata att konkurrera med tunga producenter av kontorsautomation - som ibland inte gärna ser att systemförslag lanseras som kan lösa problemen för långt lägre kostnad. Och hemma är vi inte mogna att på kort tid ta till oss nya sätt att bli informerade, och att umgås med interaktiva system. Som följd av dessa förhållanden kommer teledata knappast att införas över natten.

En särskilt viktig faktor för teledata rör vår obenägenhet att betala för ren information. Vi be talar gärna för konkreta företeelser som skrivmaskiner, kopiatorer, terminaler m m. Men information "ska man få gratis". Detta speglar en egenartad vagnad, som möjligen kommer att försena acceptansen av medier som teledata.

Redan märks i kommersiella teledatasystem en minskad användning av "betalning per styck", och i stället en ökande prenumeration över längre tid.

Möjligheterna - eller svårigheterna - att kunna få ordentligt betalt för de tjänster som erbjuds via teledata kan komma att styra mediets framtning i högre grad än väntat. Det kan hända att endast tjänster med direkt penningvärde kommer att dominera. Detta innebär i första hand bokningar och varubeställningar, plus underhållning. Om detta blir fallet, tonas mediets demokratiska funktioner ner - möjligheterna att ge sin synpunkt i någon samhällsfråga, att söka kontakt med någon eller några kommer då inte att kunna framträda så tydligt. Detta vore tråkigt för de många av oss som beklagar sig över bristen på kontakt i vårt samhälle, dominansen för den enkelriktade informationen ■ ■.

Det tycks ännu vara oklart på vilka sätt man kommer att kunna finansiera effektiviserad samhällsinformation via teledata. Posten eller biblioteken kan naturligtvis erbjuda möjligheter att hårbärgera dessa tjänster, men hur man ska ordna betalningen för detta är ännu osäkert.

Att tidningarna kommer att ta teledata i bruk för nya typer av information och interaktiva tjänster, tycks numera ställt utan tvivel. Många tidningar är redan igång, och aptiten är tydlig. Teledata kommer i dessa sammanhang förmodligen snarare att komplettera än att substituera för tidningarna.

Platserna för de nationella teleadministrationerna (televerken) är ännu inte helt entydig. På någon sikt bör man dock kunna räkna med att dessa kommer att nöja sig med att vara de förmedlande länkarna mellan de många decentrala teledatasystemen. Att centrala funktioner krävs i dessa stora växelsystem är klart, men de kommer möjligen att begränsa sig till inledande innehållstjänster, deltagningstjänster och hjälpfunktioner.

Teledata blir ett fascinerande sätt att kommunicera, ett användar- eller konsumentstyrt medium för bredare kontakt. I vissa länder tar man ställning till centrala och industripolitiska beslut för att främja teledatutvecklingen, t ex i Frankrike och i Västtyskland. Här i Norden har vi även andra motiv som ligger nära till, vi ser det inte som det enda och primära att kunna massproducera teledataterminaler. Vi skulle gärna vilja detta, men inser att vår produktionsapparat inte räcker till för hela spektrum av teledataprodukter. Teledata är för oss mer ett medium med innehåll. Men därmed tar utvecklingen kanske längre tid för oss. Och tid är pengar. Man får hoppas att vi kan komma att skapa oss de resurser vi behöver för att förverkliga den aktivisering för oss alla som teledata rymer.